چەند تێبینییەك
پێش خوێندنەوەی (بەسەرکردنەوە)کان
خوێنەری بەڕێزو هێژا

ئەو بیستو چوار بابەتەی لەدووتوێی ئەم کتێبەدا بڵاوکراونەتەوە، کۆمەڵێك راو سەرنجو بۆچوونی خۆمەو پێشتر بەشێوەی جیاجیا، لەگۆڤارو رۆژنامەکانی ناوەوەو دەرەوەی وڵات رووناکیان بینیووە. بۆیەش (بەسەرکردنەوە)یە، چونکە بەشێکی زۆریان پێشتر فەرامۆشکرابوون یان ئەو گرنگییەیان پێنەدرابوو کە دەبوایە پێیان بدرێت، من بەسەرمکردوونەتەوەو ئاوڕم لێداونەتەوە.

گرنگترین ئەو بابەتانەی ناو ئەم کتێبەش، کە پێشتر بەسەر نەکراونەتەوە یان لەم دیدگایەوە تیشکیان نەخراوتە سەر ئەمانەن؛ (بەسەرکردنەوەی زەنگی هەتاو، رۆمانۆکەی ونگە، رۆژنامەی رێگای ئازادی، ناڵەی پێشمەرگەیەك بۆ

مێـژوو، ڕۆژنامەگـەریی شـاخ و نهێنـی، ڕۆژنامـەی سـەکۆ، لەمزگەوتـەوە بـۆ قوتابخانە،...).

ئەم بابەتانە، هەریەکەو لەبواری خۆیانـدا گرنگیو تایبـەتی خۆیـان هەیـەو مایەی پێزانینو زێـتر بەدواداچوونە، کە دەکرێت ئـەم بۆچوونانەی مـن، وەك دەسـتپێکێك کـاری لەسـەر بکرێـتو، بابـەتو لێکۆڵینـەوەی فـراوانو بەدواداچـوونی زێـتری لێبکەوێتـەوە... بۆیـەش لەشـێوەی کتێبێکـدا بڵاومکردوونەتەوە:

١-تاوەکو لەپەرشو بڵاوی ڕزگاریان ببێت.

٢-بەشێکیان تەنها لەدەرەوەی وڵاتو لەشوێنی وا بڵاوکراونەتەوە کە ئـەو تیراژە زۆر نەبووە بەئاسانی دەست هەموو خوێنەرێك بکەوێت.

٣-وەك مـافێکی ڕەوای خـۆم، بەباشـم زانـی بابەتـەکان، بەشـێوەیەکی باشـترو گونجاوتر بخەمە بەردەستی خوێنـەران، کە پـێش منـیش، دەیـان نووسـەرو ڕۆژنامەنووسی کوردو غەیرە کورد، ئەم ڕێبازەیان پەیڕەو کردووە.

پـاش خوێندنەوەشـیان، خوێنـەران هـەقی خۆیانـە ڕاو سـەرنجی تایبـەتی خۆیان هەبێتو لەگەڵ بۆچوونەکانی مندا یەکنەگرنەوە.

ئیسماعیل تەنیا

تشرینی یەکەمی ٢٠٠٤

وێنەی شیعری لای

"ئەحمەدی خانی"

سەرهەڵدانو هاتنە ئارای هەر جۆرە ئەدەبیاتێك، پێویستی بەکۆمەڵێك هەلو مەرجی بابەتیو مێژوویيو خوودييەوە هەیە، تاوەکو بتوانێت برسکێتو بەپێوە بوەستێت...

ئەدەبیاتی کرمانجی ژووروش، لەئانو ساتێکدا هاتەئاراوە، کە زەمینەیەکی باشو لەباری بۆ رەخسابوو... لەو سەردەمەدا؛ دەیان کارەساتو تراژیدیای لەژمارە بەدەر بەسەر میللەتی کورددا هاتبوو.. لە پێش دابەشبوونی کوردستان، لەنێوان هەردوو زلهێزەکەی سەفەویو عوسمانی، لەساڵی (١٥١٤)، یان روونتر بڵێین، لەدەستپێکی شەڕی (چالدێران)ەوە بگرە، تادەگاتە رۆژگاری ئەمڕۆمان... رەوتی دۆزی کورد، دەیان هەڵکشانو داکشانی بەخۆیەوە بینیووە... سەردەمانێك، خاوەن میرنشینو بڕیارو سەروەری خۆی بووەو هەر خۆی میرکوڕی زێدەکەی خۆی بووە... کاتێکیش کە چەرخی چەپگەرد بای داوەتەوە سەریو تەختو تاراجی داوەتە بەر رەشەبا، دووبارە

نسکۆو هەڵدێران بەرۆکی گرتۆتەوە... هەڵکەوتەی جوگرافیای کوردستان، یەکەم هاندەری چاوتێبڕینی دەوڵەتە زلهێزەکان بووە، بۆیە داگیرکردنی ئەم زێدە پڕ لەفەڕە بۆتە ماخولیایەكو لەمێشکیاندا، گینگڵی خواردۆتەوە.

پاش شەڕی (چاڵدێران)و بەرەسمی دابەشبوونی لەنێوان ئەم دوو سەرە گەورەیەی ناوچەکە، هەریەکە بەپێی تواناو ئاوقاتی خۆی هەوڵی داوە، دڵی میرە کوردەکان — ئەوانەی خاوەن مەوقیعو جێی چاوان بووینە- بۆ لای خۆی کێش بکات... دەیان بەڵێنو گفتی پف دراویان بەکوردەکان دەدا... ئەوەش لەبەرچاوی ڕەشی ئەوان نەبوو، بەڵکو لەبەر ئەوە بوو؛ تاوەکو، ڕۆژێك لەڕۆژان، لەکاتی لێقەومانو بین تەنگیدا، بیانکەنە پارسەنگێكو پێیانەوە بخورن. میرە کوردەکانیش، لەبەرامبەر ئەوانەدا، داواکاریان دەخستە بەردەم عوسمانییەکان، تاوەکو سووکە سەربەخۆییەك بەدەست بهێننو خۆیان ببنە خاوەنی خۆیان... داوا هەرە گرنگەکانیشیان لەم خاڵانەی خوارەوەدا، خۆی دەنواند؛-

یەکەم: دەبێت میرنشینی کوردەکان، بەمیرات بێت... واتە؛ لەپاش باوك، نەوەکان جێی دەگرنو جڵەوی دەسەڵات دەگرنە دەست.

دووەم: دەبێ سنووری قەڵەمڕەوی میرنشینەکان، دیاری بکرێتو لەلایەن ئیمپراتۆریەتی عوسمانییەوە، بەرەسمی دانی پێدابنرێت.

سێیەم: دیاربەکر (ئامەد)، بکرێتە پایتەختی کوردەکان.

سوڵتانەکانی عوسمانیش، هەر لەبەر ئەوەی دڵی میرە کوردەکان، نەڕەنجێو نەچنە پاڵ سەفەوییەکان، داواکانیان لێ قەبوول دەکردن. هەڵبەتە، دیاریکردنی سنوورو جۆری فەرمانڕەوایەتیو... خۆی لەخۆیدا، داننانە بەسەربەخۆییو دروستبوونی قەوارەی نەتەوایەتی... پاش وەدەستهێنانی ئەم جۆرە سەربەخۆ بوونە، میرە کوردەکان

کەوتنەخۆو پڕدانە سەر ئاوەدانکردنەوەی کوردستانو گەشەپێدانی شارەکان... دەیان مزگەوتی گەورە گەورەو گەرماوو دوکانو بازاڕو ڕێگاوبانی جۆربەجۆریان بنیات نـا. یەکێك لەبنەما سەرەکییەکانی زەمینە خۆشکردنیش بۆ هاتنەئارای ئەدەبێکی بەرز، دروســتبوونی شارســتانیەتێکی پێــشکەوتووە... ئــەم زەمینەیــەش لــەباربوو، بــۆ دروستبوونی جۆرە ئەدەبیاتێك، کە جێ پەنجەی لەمێــژووی شارســتانیەتی کــورددا، دیاربێتو لەدوارۆژدا، نەوەکانی بتوانن، شانازی پێوە بکەن...ئەوەبوو، هاوشان لەگەڵ ئەم رەوتە شارستانیەتە، وردە وردە، هەستی نەتەوایەتی لەناو روناکبیرە کوردەکــان، چەکەرەی کردو، هەستو سۆزی کوردینی هاتە جۆش... هەندێك لەمەلا گەورەکان، لەمزگەوتەکاندا، لەپاڵ دەرسو دەور بەزمانە بێگانەکان، زمانی پاراوی کوردیشیان، لەبوارەکانی ژیاندا بەکار دەهێنا... دەرسو دەورو سیپارەی سوختەو فەقێیەکان، بۆنی کوردینیان لێدەهات... شاعیرەکان، دەستیان کردە شیعر نووسین بەزمانی دایكو بــۆ مشتو ماڵ کردنی شیعرەکانیشیان، ســوودیان لەشــیعرو ئــەدەبیاتی دەرو دراوســێ وەردەگرتو ئەدەبەکەی خۆیان پێ موتربە دەکرد... سوودیان لەئەزموونی شاعیرانی فارسو عەرەب وەردەگرت، بەڵام رۆحێکی کوردانەیان دەبەردەکرد.

بەرەنجامی لەباربوونی ئەم زەمینەیــەو، دەســتو بردکردنــی مــیرە کوردەکــانو، هەستی کوردینی شاعیرەکان، جۆرە ئەدەبیاتێك ســەریهەڵدا، کــە تــوانی بەرگــەی گێژەلووکەی زەمانو دەورانی فەلەك بگرێتو بەنەمری بمێنێتەوە... بەڕاشــکاوییەوە، دەتوانین بڵێین؛ دەنگو سەدای مەلای جەزیریو فەقێ تەیرانو عەلی حەریریو...تاد، هزری راچەنیووی هاوچەرخی میللــەتی کــوردن. چــاندنی ئــەم نەمامــە لەلایــەن رووناکبیرانی ئەوێ سەردەمێ، بووە ئەمری واقیعو، داگیرکەران نەیانتوانی خاشەبڕی بکەن. ئەمەیان، بووە پێنگاڤێك...

داگیرکەران، هەردەمێك ئیشیان بەکورد نـەمابێ، لێیـان کەوتوونەتـە مـلان‌و پەلپ‌و بیانووی جۆربەجۆریان پێ گرتوون، تاوەکو شەرعیەتێك بدەنە هێرشـە یـەك لەدوا یەکەکانییان، بەنیازی سڕینەوەی ئاسەواری کورد... هەر ئەم نیازە چـەپەڵانەو خۆلە بۆسەنانەی دوژمنان بـووە، نەیهێـشتووە، کـورد بـەئارامی لـەماڵی خـۆی سەربکاتە سەرسەرین‌و پلان‌و پرۆژە، بۆ دوا رۆژی خۆی دابنێت.

پاش ئەم کاروانە پێشەنگەی شاعیرانی کورد، هزرێکی کـوردی... راچـەنیوو... بزۆز... زیت‌و سرك، لەناو تراژیدیاو کارەسات‌و شەڕو پێکـدادان‌و مـاڵ وێرانکـردن، لەهاڕژنی گریان دەدات، کە ئەویش (ئەحمەدی خانی) داهێنەرو نەمرە...

(خانی)، کاتێك کلاورۆژنەی ژیانی لێدەکرێتەوەو بـاخۆش دەبێـت، بـەدووربینێك سەیری دەوروبەری خۆی دەکات... دەبێ چی ببینێت؟! هەڵبەتە، کارەسـات لـەدوای کارەسات... لەناوچوونی میرنشینەکان... خۆ خۆری... کـاولکردنی ژیـاری کـورد... سووتاندن‌و بەتاڵانبردنی عەقڵی کورد... دەبینێت... (خانی)، تەمەنی (٢٦) ساڵان بووە، بەچاوی خۆی، وێرانکردنی شاری (بەدلیس)ی لەلایەن تورکەکان بینیووە. لەم بارەیەوە؛ (گەڕیـدەی تـورك ئـەولیا چـەلەبی لەسـاڵی ١٦٧٦ی زایینـی لـەکاتی داگیرکردنی‌و وێرانکردنی شاری بەدلیسدا لەگەڵ لیژنەی تاڵان نووسدا بـووە تـەنیا لەم شارەدا، وەك دەنووسێ؛ حەوت باری حوشتر کتێب بون. کتێبخانەی تایبەتی میر پتر لە چوار هەزار دەستنووسی زۆر نایاب‌و بەهاداری تێدا هەبوو کە هەموو دەبەرگ گیراوو نەخشێنراو بوون، لەمەڕ ئایین‌و تاریخ‌و زمان‌و جانەوەرو گیاو گژو پزیـشکی‌و تەشریح‌و پێوەدان‌و شیعرو قافیە بوون‌و دیوانە شیعریش گەلێك بوون. زۆریش وێنەو نەخشەو تابلۆی نایابی هەبوون)[1].

١ –بەرەو مێژوو، رەفیق سابیر، ل٦٤.

(خانی) بلیمەت، ناتوانێت چاو لەئاستی ئەم هەموو تاوانو، ناگوزورییە نەتەوایەتییانە بپۆشێتو بەسەریاندا بازبدات، بۆیە لەڕێگایەك دەگەڕێت، کە بتوانێت کەفو کوڵو ئەندێشەی مێشكو دەروونی خۆی، بگەیەنێتە دەوروبەرو حاڵییان بکات... بۆ ئەم مەبەستەش پەنا دەباتە بەر کەلەپووری نەتەوایەتیو داستانی (مەمێ ئالان) دەکاتە پەسارگەیێكو داخی دەروونی خۆی لەپەنایەوە پێهەڵدەڕێژێت... بەواتایەکی تر؛ (خانی مەوزوعی شاکارەکەی -مەمو زین- لەکەرەستەی خاوی ئەم داستانە وەرگرتووە)[1] و توانیوویەتی (لەشێوە داڕشتنو چوارچێوە فۆلکلۆرییەکەی بیکاتە داستانێك کەچی کەمتر نەبێت لەداستانی گەلانی تر)[2] وێرای ئەوەش بیرو بۆچوونو فەلسەفەی خۆشی تێداخستۆتەڕوو و گیانێکی هاوچەرخانەشی بەبالادا بڕیووە.

(مەمو زین)، هەر داستانێکی فۆلکلۆر ئامێز نییە، راستە لە (مەمێ ئالان)ەوە سەرچاوەی گرتووە، بەڵام بۆ نیازێکی ترو دەرخستنی شتێکی تر داڕێژراوە... ئەدی ئەوە نییە (خانی) خودی خۆی ئەم رازە دەدرکێنێتو دەڵێت:

شەرحێ دلێ بکەم فەسانە

زین و مەم بکەم بەهانە

(ئەحمەدی خانی)، هزرێکی ئەوەندە گەورەی کوردە، نەك هەر لەڕوانگەی خودی کوردەوە، بگرە گەواهی نامەی رۆژهەڵاتناسە بێگانەکان، لەم بارەیەوە، سەنگی مەحەکن... رۆژهەڵاتناسی گەورەو بەناوبانگی رووس، (رۆدینکۆ) دەڵێت؛ (مەمو زینی خانی مەزنترین شاکاری ئەدەبی دونیایەو وەك شانامەی فیردەوسیو ئیلیادەو

١-نووسەری کورد، ژمارە (٣)، خوولی سێیەم، ل٣٩.

٢-أحمد خاني (شاعیراً ومفكراً)، د.عزالدين مصطفى رسول، ص١٨٥.

ئۆدێسەی هۆمیرۆسی یۆنانیە)[1]. ئۆربیلی رۆژهەلاتناسیش هەمان رای (رۆدینکۆ)ی هەیەو دەڵێ؛ (خانی بەرامبەری فیردەوسی تووسییە)[2].

دەروازەیەك بۆ ژیانی خانی

ئەحمەدی خانی، کوڕی شێخ ئەلیاسی کوڕی رۆستەم بەگەو لەعەشیرەتی (خانی)[3] بووە... لەساڵی ١٦٥٠ی زایینی لەشاری (بایەزید) لەدایك بووە. یەکەم شاعیری کوردە کە بۆ خۆی، مێژووی لەدایکبوونی خۆی تۆمار کردووەو، نەبۆتە مایەی سەرئێشە بۆ لێتوژێنەرانی مێژووی ئەدەبی کوردی... لەم بارەیەوە، خۆی لەدێرە شیعرێکدا دەڵێت؛

لەورا کو دەما ژغەیب فەك بوو
تاریخ هەزارو شێست و یەك بوو

ساڵی (١٠٦١)، ساڵی کۆچییەو بەرامبەرەکەی دەکاتە (١٦٥٠)ی زایینی. سەرەتای خوێندنی ئایینی لەمزگەوتی (موراد)ی، لەباژێری بایەزید، بەسەر بردووە. بۆ پەرەپێدانو فێربوونی زێتر، وەك هەموو فەقێیە بزۆزەکانی کوردستان، گوند بەگوند شار بەشارو ناوچە بەناوچە، گەڕاوەو شارەکانی (خەلاتو ئورفەو بەتلیسو...)ی بەسەرکردۆتەوە. سەرچاوە ئایینیو زانستییە پێویستییەکانی، وەك

---

١ –مەم و زین، پەروێزی جیهانی، ل٢.
٢ –هەمان سەرچاوە، ل٢.
٣ –محمد أمین بۆز ئەرسەلان پێی وایە، (خانی) عەشیرەت نییە، بەڵکو گوندێکەو (ئەحمەد) تێیدا لەدایك بووە، نووسەرو لێکۆڵەرەوانی کورد، کەمتر لەگەڵ ئەو رایەدان. بۆ زێتر روونکردنەوە، بڕوانە: (هۆزانڤانێت کورد، سادق بهاءالدین، ئامێدی، ل٣٠٩).

پەمۆ شیکردۆتەوە. (خانی)، دڵی بەوەندە زانستەی کە لەکوردستانەوە فێری ببوو، ئاوی نەخواردۆتەوەو هەبپای لێکردووەو بەرەو میسر کەوتۆتەڕێ... لەوێ، زانستی خۆی زێتر دەکاتو کەڵکیش لەزانستو ئەدەبیاتی میللەتان وەردەگرێتو دەگەڕێتەوە کوردستانو لەخزمەتی نیشتمانو نەتەوەکەی دەیخاتە کار... بێگومان، چوونە دەرەوەو خۆ رۆشنبیرکردنی، دەورێکی گرنگی هەبووە لەدروستبوونو پێگەیشتنی بیرو بۆچوون... پێموایە؛ چوونە دەرەوەو شارەزا بوونی لەژینگەی دەوروبەرو هەڵسو کەوت کردنی لەناو میللەتان، هۆکارێکی گرنگ بووە، کە خانی لە شاعیرانی پێش خۆی جیا کردۆتەوە... خانی کە سەیر دەکاتو دەبینێت، میللەتانی دنیا، بەزمانی زگماکی خۆیان دەرسو دەور دەکەنەوەو زارۆکی خۆیان فێر دەکەن، ئەویش، لەهزری کۆنی سواو یاخی دەبێو دەڵێ؛

دا خەلك نەبێژتن كو ئەكراد

بێ مەعریفەتن بێ ئەصڵو بونیاد

ئەنواعی میللەل خودان كتێبن

كورمانج تەنێ دبێ حسێبن

هەم ئەهلێ نەزەر نەبێت كو كورمانج

عشقەك نەكردن ژ بۆ خوە ئامانج

كورمانج نە پڕ دبێ كەمالن

ئەمما دیەتیم و بێ مەجالن.

(مەمو زین- پەروێزی جیهانی، ل ج).

پاش ئەوە، ئیدی لەمزگەوتی (موورادی)، بەکوردی دەرس بەمنداڵان دەڵێتەوە... هەر بەوەندەش ناوەستێو، فەرهەنگێك بەناوی (نەوبەهارا بچوویکان) بەکوردی-

عەرەبی دەنووسیٚ، تاوەکو منداڵانی کورد، فێری زمانی عەرەبی ببنو سوود لەسەرچاوە گەلێکی نووسراو بەم زمانە وەربگرن.

هەستی نەتەوایەتی، بەپێی چمکە زانستییەکەی، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی بەرپابوونی شۆڕشی فەرەنسا لەساڵی (١٧٨٩)و هاتنە سەر حوکمی چینی بۆرژوازی نیشتمانی. (گرنگی کردارەکەی خانی لەوەدایە کاتێك ئەو شیعرانەی گوتووەو دەماری نەتەوایەتی بزووتووە، کە جاریٚ هەستی نەتەوایەتی راستەقینە وەك دەنگدانەوەی بزووتنەوەیەکی سیاسی زانستیانەی لەسەر ژێرخانێکی ئابووری گەلی کورد دامەزراو سەری هەڵنەدابوو)[1] واتە، خانی کاتێك کە (مەمو زین)ەکەی تەواو کردووە، (٩٠-١٠٠) ساڵێك، پێش ئەم رووداوە مێژووییە کەوتووەو، بانگەشەی بیرو بۆچوونی نەتەوایەتی، راهێشتووە.

بەرهەمێکی تری شاعیر، کتێبی (عەقیدەی ئیمان)ەو بریتییە لە ریٚو رەسمی ئایینی ئیسلام، بۆیەش ئەم بەرهەمەی بەشیعر هۆنیووەتەوە، تاوەکو نەتەوەی کورد، بەشێوەیەکی راستو دروست لەئایینی ئیسلام بگەن. لەتەمەنی چلو چوار ساڵیشدا، شاکاری پڕ لە بەهای (مەموزین)ی تەواو کرووە، کە خۆی دانی بەم حەقیقەتەدا ناوەو دەڵێت؛-

ئیسال گەهشتە چل و چاران
ئیٚ پێشڕەویٚ گوناهکاران. . .

(مەمو زین- پەروێزی جیهانی، ل ك).

١-نووسەری کورد، ژمارە (٩)، خوولی دووەم، ل١٥.

خانی، جگە لە (نەوبەهار)و (عەقیدەی ئیمان)و (مەمو زین)، دیوانێکی گەورەی شیعریشی بەزمانی کوردیو فارسی لەدوای خۆی بەجێهێشتووە[١]. بەلاّم مخابن، تائێستاکە شوێنەواری ونە. لەبارەی دیوانە شیعرە چاپنەکراوەکەشی، لەگۆڤاری (مامۆستای کورد)دا هاتووە؛ (ماوەیەك لەمەوبەر دۆستی هێژاو خۆشەویست، کاك رەشاد میران[٢] فلیمی دەستنووسێکی بەدیاری لەسۆڤیەتەوە بۆ هێنام، لێرە — مەبەست لە سوید-ە، فلیمەکەمان شۆردەوەو بەشێوەی وێنەی وێنەی فۆتۆگرافی چاپمان کرد...و شیعرەکانی خانی لەدەستنووسەکەدا بیستو پێنج پارچەن)[٣]. جگە لەم بەرهەمانەی کە باسمان کردن، (باس لەوەش دەکرێ کە دوو بەرهەمی تریشی هەیە بەناوی یوسفو زولێخاو لەیلو مەجنون)[٤].

مخابن، ئەم شاعیرە نەتەوە ویستە، لەتەمەنی (٥٨)ساڵیدا لەساڵی (١٧٠٧-١٧٠٨) کۆچی دوایی دەکاتو لەشاری بایەزید دەنێژرێت، پاش، ئەم دەروازە کورتە، بابگەڕێینەوە سەر کرۆکی مەبەستو، بزانین (وێنەی شیعریی)، چییەو دواتریش، لای خانی چۆن تەوزیف کراوە.

---

١ –ئەلکساندەر شۆدزکۆی ڕۆژهەلاّتناسی ڕووسی دەڵێ: (بێجگە لەمەم و زین، دیوانێکی هەبووە بەناوی مەجموعە). بۆ زێتر ڕوونکردنەوە بڕوانە، گۆڤاری (کاروان)، ژمارە (٨)، خوولی ڕاپەڕین، ل١٩.

٢ –د.ڕەشاد میران، لەپاش ڕاپەڕینی ١٩٩١ گەڕاوەتەوە کوردستانی ئازادو ئێستاکە لەکۆلیژی ئاداب- زانکۆی سەلاحەدین- مامۆستایە.

٣ –مامۆستای کورد، ژمارە (١١-١٢)، ل٦-٧، (چوار پارچە شیعری ئەحمەدی خانی لەهەمان گۆڤاری ناوبراو بلاّوکراونەتەوە).

٤ –هۆزانڤانێت کورد، سادق بهاءالدین ئامێدی، ل٣٣٩.

شیعر لەسەرەتای کار دابەشبوونەوە، لەنێو کۆمەڵگای مرۆڤایەتیدا، سەریهەڵداوەو شەقڵو سیمای خۆی دیاریکردووە. مرۆڤی ئەوێ رۆژێ، کە دەچووە دەشتو دەر، بەنیازی دەستەبەر کردنی بژێوی خۆیی‌و خێزانەکەی، جا چ راوی ئاژەڵو گیانداری کێوی بکردابووایە، یان خەریکی چنینەوەی بەروبوومی کشتوکاڵی بووایە، کاتێك کە ماندوویەتی بینی دەگرتو بێزاری دەکرد، ئەو کاتە؛ لەبەر خۆیەوە، لەسەر ئاوازێکی نەرمو لەسەرخۆ ئەو شیعرانەی دەکردە گۆرانییەك، کە دەبووە هۆی لەبیر بردنەوەی ماندوویەتی‌و هێز دانە بەرخۆ...

مرۆڤی سەرەتایی، قۆناغ بەقۆناغ، ژیان پێداویستییەکانی گۆڕاوە، هاوکات لەگەڵ ئەم گۆڕانەش، هزرو بۆچوونی لەبارەی، دەوروبەرو، دیاردە سروشتییەکان، گۆڕاوە... شیعریش یەکێك بووە لەو بابەتە گۆڕدراوانە، کە لەگەڵ بیرو بۆچوونی مرۆڤدا، ئەویش کاژی داماڵیوەو کاژێکی نوێتری دەبەرخۆی کردووە... تائێستاکە، لەیۆنانە کۆنەکانەوە دەست پێبکە، تا دەگەیتە رۆژگاری ئەمڕۆ، شیعر زۆر پێناسەی کراوەو سەدان جاریش لەقالبی جۆربەجۆر دراوە، بەلاّم مەرج نییە ئەو پێناسەو دەقالب دانە پڕ بەپێستی ئەم مەخلوقە سەر سوڕهێنەرەی هزری مرۆڤ بن... لەوانەیە، تاڕادەیەك راستییان پێکابێ، بەلاّم نەگەیشتوونەتە ئەم سنوورەی کە مرۆڤی سەراسیمەو ئەلوەدای زێتر فێر بوون، ئیقناع بکەن... هەندێك، کێشو سەرواو ئاوازی مۆسیقییان کردۆتە پێوانەیەك بۆ بەشیعر بوون... هەڵبەتە ئەمەش، لەوانەیە لەسەردەمێکدا سووکە راستییەکی پێکابێ، بەلاّم مەرج نییە سەد دەرسەدی راست بوو‌بێت، ئەمەش بەخەوش ناگەڕێتەوە بۆ سەر پێناسەکارانی، چونکە؛ شیعر خۆی لەخۆیدا هونەرێکی هزری مرۆڤایەتییەو زانستی بیرکاری نییە، کە بواری رادەربڕینی تێدا نەبێت...

راستە، خەستی هزرو دەربڕینی هونەری‌و کێش‌و سەرواو مۆسیقاو وێنەو ریتم، هەر یەکێکیان بگری، سیمای تایبەتی شیعرن، بەلاّم ئەو رایانەش تەواو نەگەیشتوون‌و هێشتاکە هەر کالّن و هەر بەکالّیش دەمێننەوە!! ئێمە پێمان وایە، سەرەڕای بوونی ئەم هەموو ڕەگەزانەش، شیعر لەقالب نادری‌و هیچ پێناسەیەکیش بەخۆیەوە ناگرێ.. لەم بارەیەوە، هەرچی بگوترێ هەر کەمەو شتی تری بە بەرەوە دەمێنێت.. هەروەك لەپێشەوە باسی ڕەگەزەکانی شیعرمان کرد کەبریتین لە (کێش، سەروا، مۆسیقا، ریتمی ناوەوە، وێنە، خەیالّ، فەنتازیا، زمان، دەربڕین.. تاد). هەر یەکێکیش لەو ڕەگەزانە بگری، بۆ لێتوژینەوەو ڕۆچوون بەناخیدا، ئاوێکی زۆرمان گەرەکە.. ئێمە، بەپێی ئەو زانیارییە کەمەی کە لەمبارەیەوە هەیتمان و، پشت بەستن بەچەند سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو، لەسەر ڕەگەزێك لەو ڕەگەزانە دەدوێین، کە ئەویش (وێنەیە) یاخود (وێنەی شیعریی)یە.. دواجاریش دەیبەینەوە لای شاعیری گەورەو نەتەوەخوازی کورد (ئەحمەدی خانی).

لەبارەی دوان لەسەر وێنەی شیعرییەوە، گەلێك ڕاوبۆچوونی جیاواز هەیە، بەلاّم هەر هەموویان لەسەر ئەوە کۆکن، کەشیعر بەبێ وێنە، گیانێکی بێ نووزیە یان مردووە.. باپێکەوە ئەو ڕایانە دەور بکەینەوە، کە لەبارەی ئەم ڕەگەزە زیندووەوە گوتراون،

یەکەم: (گیانی شیعر وێنەیە)[1].

دووەم: بافیل کۆرین دەلّێن: (بیرۆکەو وێنە دلّی هونەرن)[2].

---

١ -النقد الأدبي الحديث، د.محمد غنيمى هلال، ص٣٣٤.

٢ -الواقيعة الاشتراكية في الادب والفن، محمد مستجير مصطفى، ص٨٩.

سێیەم: (جوانی شیعر، لەکێش و ریتم و وێنە خەیاڵییەکەیدایە کە کـار لـەگوێگر دەکات)[1].

چوارەم: شاعیری نوێخـوازی عـەرەب (نـازك الملائكـە) دەڵـێ: (نـەبوونی وێنـە لەشیعردا، جوانیو ڕەسەنایەتییەکەی ون دەکات)[2].

پێنجەم: (وێنە لەقەسیدەدا، بۆ ئەوە نییە کە قەسیدەکە جوان بێـت، بـەڵکو بـۆ ئەوەیە وێنە بێت لەقەسیدەدا)[3].

مادامەکێ (وێنە) هێندە گرنگ بێت و ئەو ڕۆڵە بەرچاوەی لەشـیعردا هـەبێت، دەبێ بشزانین (وێنەی شیعریی) چییە؟!

بۆ سەرەدەری کردن لەو ڕەگەزە جەنجاڵە، پەنا دەبەینە بەر ڕاووبۆچـوونی چـەند شاعیرو لێکۆڵەرو ڕەخنە گرێکی شـیعر تـاوەکو بتـوانین مەبەسـتەکانمان -ئەگـەر نەشیپێکین ئەوا نزیکی بکەین لەپێکان-. سەرەتا، (ئەزرا پاوەند)ی شاعیر پێیوایە، (وێنە، تێکەڵ بوونی عەقڵ و سۆزە، لەچرکەیەك لەچرکەکانی ژیاندا)[4]. بەگوێرەی ئەم بۆچوونەی (پاوەند)، وێنەی شیعریی لەحاڵەتی تێکەڵ بـوونی عـەقڵ و سـۆزو خەیاڵدا دروست دەبێت. هەڵبەت ئەوەش دەبێتە، (داهێنانێکی تەواوی بیر)[5].

هەر مرۆڤێك بگری، کاتێك کە دیمەنێك یـان ڕووداوێـك لەدەوروبـەری ژینگـەی خۆیدا دەبینێت، وێنەی ئەو دیمەنەی لەمێشکی دا کۆپی دەبێت، بـەڵام کۆپییـەکی

---

١ -فلسفة الجمال، د.أميرە حلمي، ص٤٣.

٢ -جريدة (الثورة)، ٦/٣/١٩٩٠.

٣ -الشعر والتجربة، أرشيبالد ملكيش، ص٦٧.

٤ -الحداثة، مالكه براد برى، جيمس ماكفارلن، ص٤٩.

٥ -الشعر العربي المعاصر، قضايا وظواهره الفنية والمعنوية، د.عزالدين إسماعيل، ص١٣٤.

دەقاو دەقی بێئەسەر. لەوانەیە، پاش ماوەیەك كاڵ ببێتەوەو دواتریش هیچ ئەسەرێكی نەمێنێت. (وێنە لای مرۆڤێكی ئاسایی، دەبیندرێ، هەستی پێدەكرێ، بەڵام هەژان و كڵپەیەكی كاتییەو دادەمركێتەوە)[1].

كەواتە، دەبێت لەلای شاعیران، جۆرە قوولبوونەوەو چڕ بوونەوەیەكی تێدا بەدی بكرێت، تاوەكو لەكۆپییەكی واقیع جیا بكرێتەوەو دەست ڕەنگینیو لێزانینی شاعیرەكەشی پێوە دیار بێت. (هەر چەندە وێنەكان و ساتی هەڵچوونی، پڕ لەڕاچەنینو دابێژرانی شاعیرەكە ڕاست بێت، ئەوەندە ڕەنگی بلیمەتیو لێهاتوویی ئەو شاعیرە دەنوێنێ..)[2]. تەمەنی ئەو ڕەگەزە خەیاڵ ئامێزە ڕەگاژۆیەش، هیچ لەتەمەنی شیعر كەمتر نییەو لەگەڵ ڕەگەزەكانی تر هاوتەمەنن. بەڵام چڕ بوونەوەو كاژ داماڵینی، لەقۆناغێكەوە بۆ قۆناغێكی تر گۆڕاوە. (وێنە لەشیعردا، شتێكی نوێ نییە، چونكە لەوەتەی شیعر هەیە، وێنەی شیعریش هەر هەبووە، بەڵام لەڕووی بەكارهێنانەوە، لەشاعیرێكەوە بۆ شاعیرێكی تر، یان، لەشیعری كۆن و نوێدا، جیاوازی هەیە)[3].

هەموو لایەكمان ئەو ڕاستییە دەزانین كەشیعر چەمكێكی كۆنینەو لەپێشینەو بەرفرەی ئەوەیە، ئەدەبیش، (ئاوێنەی كۆمەڵە، بۆیە پێویستە، لەڕوانگەی قۆناغە مێژووییەكەیەوە سەیری بكرێت و لێی بكۆڵدرێتەوە،،... ئەگەرنا، بەها كۆمەڵایەتییو مێژووییەكەی لەدەست دەدات)[4].

---

١ –ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (٧٥)، ل٦١.

٢ –لەبانیژەی شیعرەوە، مەحمود زامدار، ل١٥.

٣ –فن الشعر، د.إحسان عباس، ص٢٣٠.

٤ –الكلاسیكیون الروس والأدب العربي، د.محمد یونس، ص٤٦.

کەرەستەو شێوەو دەربڕین و تیف تیفەکاری، ئەو بابەتانەی کەوێنەیان لێدروستکراوە، لەسەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکی تر دەگۆڕێت.. بۆ نموونە، شاعیرە کلاسیکییەکانمان، چاوی خۆشەویستەکانیان بەژێر پیاڵەو، چاوی ئاسك و، ڕەوتییان، بەڕەوتی ئاسك و تاوس و قومری چواندووە.. برژانگی چاو، بە تیر.. زوڵف و ئەگریجە، بە شەو.. کەزی، بەمارو زنجیرو پێوەند.. لێو، بەلەعل... ددان،. بەسەدەف و مرواری.. کولمە، بەمانگ و ڕۆژ.. چاو، بەئەستێرە.. بەژن و باڵا، بەنەمامی تازە هەڵوو.. و گەلێکی تر..

بەکارهێنان و لێکچواندنی دوو شت بەیەکترو دروستکردنی وێنە بۆ وان، لەوان سەردەمێدا، شتێکی تازەو پڕ لەداهێنان بووە، چونکە بەنیسبەت قۆناغەکەوە، ئەو لێکچواندنانە شتێکی تازە بوونە... بەڵام، ئەگەر شاعیرێکی ئەمڕۆمان بێت و، هەمان کەرەستەو دەربڕین، بەکار بهێنێت و، لەحیم کاریشی بکات، نەك لەوێنە شیعر ناچێت، بەڵکو لەکاوێژکردن بەولاوە، لەهیچ شتێکی تر ناچێت، چونکە ئەو کەرەستانەی بەکاری دەهێنێت، سواون و باویان نەماوە. بۆ نموونە، ئەمڕۆ، (ئەگەر هەر شاعیرێك بۆ تەعبیرکردن لەحاڵەتی دەروونی خۆی، مۆم وەك وێنەیەك بەکاربهێنێت کەئێستاکە بەهۆی پێشکەوتنی شارستانی، هیچ بەهایەکی نەماوەو کۆن و سواو بووە، ئەوا بە نەنگیەك لەسەری حیساب دەکرێت)[1].

لەدروستکردنی وێنەشدا، چەند شتێکی وەك، (ڕەمزو لێکچوون) دەورێکی چالاك دەبینن، لەگەیاندنی بیروبۆچوونی شاعیر، بەگوێگرو خوێنەر. جاریٚ بابزانین لێکچوون چییە؟! (لێکچوون کێش کردنی سەرنجە بۆ هەبوونی لێکچوون لەنێوان دوو شتی

---

١ –فن الشعر، د.إحسان عباس، ص٢٣٦.

وەك یەكدا، نموونەی، فلان وەك شێر ئازاو بەهێزە.. ئەو كچە وەك ئاسك جوانــە)[١].

هەروەها (هونەری لێكچوون دەستێكی باڵای هەیە لەدەرخستن و ڕازاندنــەوەو وێنــە كێشانی وێنەی شیعریی)[٢].

هەڵبەت، وێنەش لەكاتی دروســتبوونیدا، چــەند ڕەگــەزێك هاوكــاری دەكــەن و پێكەوە وێنەیەك دروست دەكەن... بۆ نموونە (گۆران) دەڵێت:

بەئاسمانەوە ئەستێرەم دیوە

لەباخچەی بەهار گوڵم چنیووە

ڕەگەزەكانی ئەم دێرە شیعرە بریتییە لــە، (ئاسمــان، ئەســتێرە، باخــچە، گــوڵ). كەواتە، وێنەی تریش ئا بەم شێوەیە لەچەند ڕەگەزێك دروست دەبێت، بەپێی تەوزیف كردن لەشیعردا، شوێن پێی خۆیان دەكەنەوە.

لەبارەی پێناسەی (ڕەمز)یش، واهاتووە، (شتێكەو تەعبیر لەشتێكی تر دەكــات، ئەویش دوو جۆرە:

١- ڕەمزی كەسی: كەتایبەتە بەخاوەنەكەی.

٢- ڕەمزی ڕەسەن: ڕەمزێكە تەنها لەبواری ئەدەبدا دركی پێدەكرێت)[٣].

كاتێك كە بینەر سەردانی پێشانگایەكی تەشكیلی دەكــات، وێنــە دڵگیرەكــان، سەرنجی كێش دەكەن. ئەو -بینەرەكە- زێتر بیری بەلای خولقێنەرەكەی دەچێت نــەك خودی وێنەكە. بــۆ گــوێگرتن و خوێندنــەوەی شــیعریش، هــەمان شــێوەی هەیــە. (چۆنیەتی داڕشتنی وێنەو بەكارهێنانی، زیاتر، داڕێژەری وێنەكــەمان پێدەناســێنێ،

١-النقد التطبيقي التحليلي، د.عدنان خالد عبدالله، ص٣١.

٢-كاروان، ژمارە (٤٩)، ل٢٥.

٣-النقد التطبيقي التحليلي، د.عدنان خالد عبدالله، ص٣٣.

لەو شتەی کە وێنەکەی کێشراوە)[1]. کەواتە، دەست ڕەنگینی شاعیر لەوەدا دەردەکەوێت کەبیر لەخولقێنەرەکەی دەکرێتەوە نەك لەخولقێنراوەکە. لەڕووی دابەشبوون و پۆلین کردنیشەوە، وێنەی شیعریی دەکرێت بەدوو بەشەوە:

یەکەم: وێنەی مەجازی -خوازە- یان، **(ذهني)**.

دووەم: وێنەی هەستپێکراو یان بەرجەستە.

سەرەتا، (ئەرستۆتالیس) دەڵێ، (مەجاز گواستنەوەی ناوێکە کەدەلالەت لەشتێك دەکات بۆ شتێکی تر.. ئەم گوازتنەوەیەش لەڕەگەزەوە بۆ جۆریان، بەپێچەوانەوە دەبێت[2] و هەستێکی بینراویشە، شاعیر لەڕێگای وشەوە دەیگوازێتەوەو، بەپێنج هەستەکە، درکی پێ دەکەین)[3].

دیارە نەبوونی (مەجاز)یش، کەلەبەرێکی گەورەو زل دەخاتە گیانی شیعرەوە، ئەگەر وانەبێت، بەلاش نەگوتراوە، (شیعر بێ مەجاز دەبێتە بارستاییەکی ڕەق و تەق)[4].

وێنەی (هەستی)، یان بەرجەستەش، برتییە لەو وێنانەی کە قەبارەو بارستاییان لەبۆشاییدا هەیەو شوێنێکی دیاریکراو پڕ دەکەنەوە. ئەوانەش لەڕێگای هەر پێنج هەستەکەی مرۆڤەوە درکیان پێدەکرێت و (دروستکردنی وێنە هەستییەکان، تۆمارێکی فۆتۆگرافی سروشت و لاسایی کردنەوەی نییە. ڕاستە، شاعیر لەڕێگای هەستەوە دەچێتە ناخی سروشت و دیمەنێکی سەرنجکێشی لێوەردەگرێ، بەلاّم وەك

١ -الأسطورة والرمز، ترجمة، جبرا إبراهيم جبرا، ص٢١٥.

٢ -النقد الأدبي الحديث، د.محمد غنيمي الهلال، ص١٢٢.

٣ -النقد التطبيقى التحليلي، د.عدنان خالد عبدالله، ص٢٩.

٤ -دير الملاك- دراسة نقدية للظواهر الفنية في الشعر العراقي المعاصر، ص٢٢١.

چۆنه، وای وەرناگرێ، بەڵكو گـۆڕانی بەسـەردا دێنێـت و دەیكاتـە دروسـتكراوی خۆی)[1]. بەواتایەكی تر، شاعیر ئەم دیمەنە بەرچاوانە دەگوازێتەوە مێشكی خـۆیو لەوێ ڕتوشیان دەكات و سووكە گۆڕانێكی چۆنایەتییان بەسـەردا دێنێـت، تـاوەكو كەدەری بڕی، خوێنەر، واهەست نەكات كۆپییەكی تەواوی سروشتە.

تائێرە، دەربارەی ئەم پێناسەو گرنگییە، با بەس بێت و بابگەڕێینەوە سەر كرۆكی باس و مەبەستەكەمان.. بابزانین (ئەحمەدی خانی)، چۆن مامەڵەی لەتەك (وێنەی شیعریی)دا كردووەو كردوویەتی بە چ خشتێك لەبینای شیعرەكانیدا.

چەند وێنەیەك

(وێنەی شیعریی) لەشیعرەكانی (خانی)دا

(خانی)، ئاونگی بـەیانیانی سـەر گـوڵ و گـوڵزاری بـەهارانی، بەفرمێـسكی سەركوڵمەی خۆشەویستەكەی، چواندووە، كاتێ كە دەڵێ:

صور گول بگرین ب ئەشكێ شەبنەم
بلبل بكەنن لەرەغمێ هەمدەم
ساقی بدە من شەرابێ گولگون
بێ دەنگی دەف و صەدایێ قانون..

(مەم و زین، هەژار، ل٢٩)

١-الصورة في الشعر العربي حتى آخر القرن الثاني الهجري دراسة في أصـولها وتطورهـا، د.علـي البطل، ص٣١.

شاعیر، دڵی مرۆڤی عاشق و سەراسیمەو بەخەم، بەخونچەیەکی تازە چاو هەڵهێناو دەچوێنی، (مەم و تاجدین) کە هەردووکیان عاشقی (زین و ستی)ن، لەچاوەڕوانی دلبەرەکانیاندا، سەریان داخستووەو خەریکی ڕامان و تێفکرینن، ئاخۆ کەی بەخۆشەویستەکانیان دەگەن، لەمبارەیەوە شاعیر گوتوویەتی:

ئەو هەردو نیهالێ عەر عەرا شەنگ

رونیشتی میثالێ غونچە دلّ تەنگ

چڤیایی ب فکرو سەر نشێڤی

هەر لەحظە ژ دایەیی بهێڤی.

(مەم و زین- هەژار، ل٧١).

کاتێك کە بەهار دێت و، کەش و هەوا دەگۆڕێت و، زەمینەی سەیران و گەشتوگوزار، دەڕەخسێ، زەمین دەڕازێتەوەو، کچی شۆخ و شەنگ و بەژن زراڤ، لەگەڵ کوڕانی چاپوك و مێرخاس، لەڕۆژی جەژن و گۆڤەنددا، لەگەڕی دیلانێدا، تێك دەئاڵێن و دەکەونە دونیایەکی پڕ خەیاڵ و ئەندێشە.. (خانی)، ڕەشبەڵەکی بەدەریایەکی پڕ شەپۆڵ و بەهاژە هاژ دەچوێنێ.. تێکچرژان و تێکەڵبوونیان بەشەپۆڵەکانی دەریایەکی سەرشێت و کەفچڕین لەقەڵەم دەدات و دەڵێ:

نە دهاتە تەعەققول ئەڤ جیهازە — نەدبون موتەحەممیل ئەو جەمازە

ڤێ دەبدەبەیێ وەکرنە شایق — بۆ زەلزەلە ڕاکرن خەلایق

شەهری ژ موذەککەرو موئەنەث — فیلجوملە، موزەیین و مولەببەس

تەشبیە ب بەحرێ پڕ تەمەووج — جونبوش دکرن، غەرەض تەفەڕڕج

(مەم و زین- هەژار، ل٨٢)

(بەکری مەرگەوەڕ)، کە ببووە دڕکی نێوان مەمو زین، ئاستەنگ لەڕێگای بەیەکگەیشتنیان، لەم بارەیەوە (تاجدین)ی دەستەبرای (مەم) بە میر دەڵێ: ئەو بەکرە هێندە سپڵەو دەم هەراشە، شایانی ئەوە نییە بکرێتە پاسەوان و دەرگاوانی تۆ، چونکە ئەو هێندە بێ وەفایە، جێگای متمانەو پشت پێبەستن نییە، هەر ڕۆژێك بۆی هەڵبکەوێ پشت لەتەخت و کۆشکی میر دەکات..

سەگ، لەئەدەبیاتی کۆندا بەپاسەوانێکی بەوەفاو دڵسۆز باسکراوە، ئەم بۆچوونە بەتەواوی لەداستان و سەرچاوە ئاینییەکانیشدا، ڕەنگڕێژ کراوە.. تاجدین دەڵێ، هەرچەندە سەگ و دەرگاوان، لەڕووی ئەرك و فرمانەوە لەیەکدەچن، بەلاّم ڕەوا نییە (بەکر) بەسەگ بچوێنی، چونکە سەگ گەلەك لەوی پێشووتر، لەڕووی وەفاو ئەمەکەوە، دڵسۆزترە. ئەوەتا دەڵێ:

هەرچەند صەوو، دەرگەڤان برانە ئەکثەر صە ب میهرو با وەفانە
ئەڤ ڕەنگەهە میر دگۆتە تاجدین: فعلێ د بەکـر مەگەر نزانین

(مەم و زین- هەژار، ل٩٧)

(خانی)، لەدێڕە شیعرێکی تردا، بەهەردوو دیوەکە، -چاك و خراپ، ڕووناکیو ماڵوێرانی- ئاگرمان نیشاندەدات.. دیوێکی ڕووناکیو ئاسوودەییو پیرۆزییە، دیوەکەی تریشی سووتان و ماڵوێرانیە.. حاکم و دەست ڕۆیشتوو و کار بەدەستانی، بەئاگر چواندووە.. ئەگەر هاتوو حاکمێکی چاك و دادپەروەر بوو، ئەوا وەك تیشکی چرا دەبێتە هۆی ڕووناك کردنەوەی هەموو کەلەبەرو سوچە تاریکەکان.. لەبەرامبەر ناحەزو دوژمنانیشدا، ڕق و قینی کلّپە دەستێنیو دارو بەردی نیشتمان، لەژێر پێی سپڵەو ناحەزاندا، دەکاتە ئاگرو دۆزەخ، کە مەحاڵ بێت دوژمنان بتوانن لێی دەربازبن.. شاعیر لەمبارەیەوە دەڵێ:

حوككام ب باطن و ب ظاهر	بێ شبهه موشابهن ب ئاگر
ظاهر دسپاهیو ب نورن	باطن ژ مودارەییێ د دورن
ڕەحمێ کو دکن ژ ڕەنگێ رۆژن	قەهرێ کو دکن جیهان دسوژن

(مەم و زین- هەژار، ل١٠٠)

(مەم) لەدانیشتنێکیدا لەگەڵ (زین)ی دلبەریدا، دێتە گۆو دەڵێ: ئەو زولف و ئەگریجە خاوەت بکەوە، با بەسەر ئەو چاوانەی مانگ ئاسات، بێتە خواریو، پەرێشان بێت، تاوەکو سەدانی وەك (بیلالی حەبەشی)، شێت و سەوداسەر بێت و لەدین وەرگەڕێت.. ئەو قژە خاوە ئاوریشماوییەت، پەرێشان بکە، تاوەکو کەعبە بەهۆی هەوری زولفت سیاپۆش بێت.. شاعیر لێرەدا، زێتر مەبەستی بەردە ڕەشەکەی کەعبەیە.. ڕووی یارەکەی بەکەعبە چواندووە بەنیسبەت خۆی، بە تایبەتیش کاتێك کە زولف و ئەگریجەی بەسەردا دێتە خوارێ..

بسکان بوەرینە سەر هیلالان	سەوداکە د بەککەیی بیلالان
دیسان بکە خەمری یان قەدەح نۆش	جەعدان ڤەکە، کەعبە بت سیەهپۆش

(مەم و زین- هەژار، ل١٠٢)

(مەم)ی سەوداسەرو دڵ پڕ لەکۆڤان لەگەڵ (مۆم)ی هاودەردو هاوڕازی دێتە گۆو پێی دەڵێ:

دەردێ من و تە ژیەك ب فەرقە	ئەو فەرقە ژ غەربێ تا بشەرقە
مەشریق تویی، ئاگرێ تە ظاهیر	مەغریب ئەزو، باطنێ من ئاگر

(مەم و زین- هەژار، ١٠٧)

واتە، دەردو خەمی من و تۆ لەیەکتر جیاوازە، تۆ وەك ڕۆژ وای لەحاڵەتی کازیوەو دەمەو بەیاندا، ڕووناکیو ئاگری تۆ بەئاشکرا، لەدوورەوە دیارە.. بەڵام، دڵ و دەروونی

من لەڕۆژ دەچێت لەحاڵەتی ئاوابووندا.. تۆ لەخەڵکەوە دیاری.. بەلاّم ئەز بە تەنهایی‌و لەدەروونی خۆمدا دەسووتێم و، بەخۆم ئاگام لەدەردی خۆمە ئەی هاودەردم.. هەرچەندە شەو بێداری، بەلاّم خۆ ڕۆژ دەحەسێیەوە، چونکە خەڵکی پێویستییان بەسووتانی تۆ نییە... بەلاّم من، بەیانی‌و ئێوارە، شەوو ڕۆژ، مانگ و ساڵم نییەو هەموو ئان و ساتێك هەر لەسووتاندام.. سووتانێکی پڕ لەنهێنی... تۆ،

هەرچەندی ب شەڤ دەمینیٚ بێدار صوبحان دنڤی حەتا ڤ ئێڤار

ئێڤارو سەحەر ب ڕۆژ، ئەگەر شەڤ ئەز هەر دسۆژم‌و ساڵ سەر هەڤ..

(مەم و زین- هەژار، ل١٠٧)

پەپوولە هەردەم لەدەوری ئاگردا دەسووڕێتەوە، پەڕو باڵی هەڵدەکروزێ، هاوەڵەکانی شەهید دەبن، هەر لەپێناو ئەوەی، ئەگەر بۆ ماوەی یەك چرکەش بێت، تیشکی گەشی چرا، ماچ بکەن... مەم لەگەڵ پەپوولە دێتە دوان و، بە بولبولی باخچەی سووتانی دەچووێنێ.. خانی، ئەو چرایە بە باخچەو پەپوولەکانی دەورو پشتیشی بە بوولبول دەچوێنێ.. هەڵبەتە، چارەنووسی بوولبولەکانی باخچەیەکی ئاوەهاش ڕوون و ئاشکرایە.. خانی دەڵێ:

پەروانە دکر، ب ئاگریٚ غەم پەروانە، دکر ژ بو خوە هەمدەم

کەی طاتیریٚ ئاشیانیٚ فیرقەت وەی بلبلیٚ بوستانیٚ حیرقەت..

(مەم و زین- هەژار، ل١٠٨)

شاعیر لەدێرە شیعرێکی تردا، تەمەنی مرۆڤ بەنارنج و لیمۆ دەچوێنێ.. لەسەرەتادا کاڵەو دواتر تەواو پێدەگات و دەگاتە حەددو سەدی لێکردنەوە، ئەگەر لێنەکرایەوە، ئەوا دەڕزێ‌و تام و بۆی نامێنێ‌و کاتی بەسەر دەچێت.. شاعیر، خۆشەویستی زین بەنارنجێکی تەواو گەیشتووی باخی میر دەچوێنێ... بەواتایەکی تر،

زین چ لەڕووی تەمەن چ لەڕووی کامیل بوون و پێگەیشتنی ئەڤینەکەی، کاتی ئەوەی هاتووە بەشوو بدرێت و بەریێی خۆیدا بڕوات.. ئەوەتا دەڵێت:

باغەك وەهەبو ئەمیر زەینەدین　　باغی ئیرەمێ دچو ب مزگین
هەر دەوحە ژوی یو هەر طیورەك　　یەك قەصر، ژ جەننەتێو، حورەك
نارنج و تورونج شبهێ زینێ　　زەر بوێی ل عیللەتا ئەڤینێ...

(مەم و زین- هەژار، ل١٢٤)

(زین)، لەعەشقی دووریو بێئارامیدا، لەناو باغەکەی خۆیاندا، دڵ بەخەم و حەسرەت، دەسووڕێتەوەو، سەیری گوڵان دەکات و، تێیانڕادەمێنێ.. ڕەنگی گوڵی زەرد هەر زەردە، بەڵام زین، گوڵی زەرد بەهاودەردی خۆی دەزانێت و پێی دەڵێت، دیارە تۆش وەکو من سەوداسەریو عاشقی، بۆیە ڕەنگت وەك زێڕ زەرد بووە.. من عاشقی (مەم) و تۆش عاشقی بولبولی خانەوێرانی... هەردووکمان لەبەر باری قورسی خەمو برینان و نەگەیشتن بە دلارامەکانمان، زەرد هەڵگەڕاوین.. هاوڕازەکەم:

کەی شبهەتێ عاشقان دیگەرگون　　وەی شبهەتێ من زویرو زەرگون
بەرگێ د وە صەدنە ئەو هەزارن　　هون بۆچی زەرن ضەعیف و ژارن؟
یان شبهەتێ من دبێ مەمن هون　　لەورا وەکی من د پڕ غەمن هون
بلبل ب گولێ دصۆرە مەشغول　　هون مایینە شبهێ من د مەعزول.

(مەم و زین- هەژار، ل١٢٨)

لەشوێنێکی تردا، مەم حالەتی پڕ لەنیگەرانی دەروونی خۆی، بە شەپۆڵەکانی ڕووباری دیجلە دەشوبهێنیو، تابلۆیەکی پڕ لەوێنەی قەشەنگ، دروست دەکات و دڵی خۆی پێدەداتەوە.. (مەم) ڕوو لەم ڕووبارە دەکات و پێی دەڵێ:

کەی شبهەتی ئەشکی من ڕەوانە بێ صەبرو، سکونێ عاشقانە
بێ صەبرو قەرارو بێ سـکونی یان شبهەتێ من تو ژی جنونی؟

(مەم و زین- هەژار، ل١١٢)

واتە، ئەی ئەو ڕووبارەی وەکو ڕۆندکی هەردوو چاوی من ڕوون و ڕەوانـی، دیـارە تۆش وەکو منی عاشق بێ سەبرو ئارامیت، یان وەك من شێت و سەوداسەری؟!

(بەکری مەرگەوەڕ)، کاتێك کە مەم و زین لـەناو باخـدا بەیەکـەوە دەبینێـت، یەکسەر وەك تەتەرێکی خۆشبەز ئەم هەواڵە بەمیر ڕادەگەیەنیو پێی دەڵێت، میرم، میرو پادشا وەك ماری ژەهردار وان، کەیفییان لێ بێت بەخـەڵك وە دەدەن و لـەناوی دەبەن.. ئەگەر بشخوازن دڵ پڕ لەمیهرو بەزەیی بـن، ئـەوا سـۆزو بـەزەیی بەسـەر خەڵکدا، دەبەخشتەوە:

حوککام ل جنسێ شاه مارن ئەصحابێ سموم و، موهرەدارن

(مەم و زین- هەژار، ل١٤٢)

پاش گەیاندنی هەواڵی مەم و زین پێکەوە دیتن لەلایەن (بەکری مەرگـەوەڕ)ەوە، میر، زۆر تووڕە دەبێت و، مشوری ئەوە دەخوات، کە بەهەر شێوەیەك بێت، بـەیانی یاری شەترەنج لەگەڵ (مەم) بکات و، وای لێبکـات، ڕازەکـانی دڵـی بـۆ ئاشـکرا بکات.. میر، ئەمشەوە، وێنەی شێرێکی بریندار خـەو نەدەچـووە چـاوی‌و لـەهاتوو چۆکردندا بوو.. وەك ئاوێکی سەر هەڵگرتوو، ڕاوەستانی نەدەزانی.. هەڵبەتە، ئـاوی ڕانەوەستاویش، گوزارە لەحاڵەتی دەروونی شڵەژاوو پڕ لەنیگەرانی مرۆڤ، دەکـات... خانی، لێرەدا، میر بەشێرێك دەچوێنێ کە سەردەمانێك خاوەن حوکم و شای دارستان بووە، کەچی ئەمڕۆ لەپەل و بۆ کەوتووەو، ناتوانێت حوکمی خۆی بکات... وەستایانە هاوکێشەیەکی دروست کردووەو، هێزو توانـای مـیرو لێکـەوتنی، بـەهێزو توانـای شێرێکی بریندار چواندووە

میــریٚ کــو ژ غیرەتیٚ دلە فگار   شێریٚ ژ حەمی بیەتیٚ بریندار
حەتتا صبە خەو نەهاتە چاڤان   ساکین نەد بو، ژڕەنگیٚ ئاڤان

(مەم و زین- هەژار، ل١٤٣)

پاش ئەوەی میر، بەخۆشەویستی نێوان (مەم و زین) دەزانێت، دەکەوێتە ئازاردانی (مەم). مەم وەك عاشقێکی ڕاستگۆو سەر ڕاست، سوێند بەهــەردوو ئــەبرۆی زیــن دەخوات و بەڵێنیش بەچاوانی دەدات، کەهەتا تــەڕایی لەگیانــدا مابێــت و گیــان لەبەریدا، بێت و بچێت، سۆزو ئەڤینی (زین)، لەدڵ دەرنەکات و گیانی ئەو لەگیانی خۆی بشارێتەوە، ئەگەر ببێتە مایەی لەناو چوونیشی....

جاران، لەکاتی نووسیندا، پیتی (ن) یان سەرەو خــوارو دەنووســیو شــێوەکەی، لەشێوەی (برۆ) دەچوو.. جا (مەم) هاتووەو برۆی وەك کەوانی (زین)ی بــەپیتی (ن) چواندووەو دەڵێ:

صەد جاری قەسەم بەهەردو نونـان   عەهدا من ئەوە دگەل عیونـان
حــەتا رەقەمـــەك دبت ژ جانی   جانا تو د جانی دا نیهانی

(مەم و زین- هەژار، ل١٤٩)

(خانی)، وەك مەلایەکی لێزان و شارەزا لەقورئان و فــەرموودەکانی پێغەمبــەر، لێزانانە، دەیان ئایاتی قورئان و فەرموودەی پێغەمبەری، تێهەڵکێــشی شــیعرەکانی کردووەو بیرو بۆچوونی خۆی پێ موتربە کردووە.. ئەوەتا، سوودی لــەو فەرموودەیــە وەرگرتووە کە دەڵێت، (الدنیا سجن المؤمنین و جنة الکافرین). واتە، دنیــا زینــدانی ئیمانداران و بەهەشتی کافرانە.

لەو ڕا ژ دەڤیٚ نەبی یێ مورسەل   بو ئەڤ خەبەرە صەحیح و مورسەل
دونیـــا کـو بەهەشتیٚ کافرانە   مــەئوایــیٚ بــەلاییٚ موئمینانە

(مەم و زین- هەژار، ل١٤٩)

کاتێك کەمیر فەرمانی زیندانی کردنی (مەم) دەدات، (زین) هێندە خەم دەخوات و ئەو باخ و کۆشك و تەلارەیماڵی باوکی لێدەبێتەوە دۆزەخ.. کە بەیانیان دێتە ناو باخ، لەجیاتی ڕەواندنەوەی خەم، بارستایی ئازارو کۆڤانەکانی زێتر دەبێت و هێندە بێ هێزو لاواز دەبێت، ئەو بەژن و بالاّ زراڤەی وەك تاڵە موویەکی باریك لێدێت..

هەر لەهەمان شیعردا، خانی، خودی خۆی لەبەرامبەر کردگاردا، بەشەرمەزارو بەندەیەکی خراپی بەدکردار دەزانیو وجودی خۆی بەتاڵە موویەکی باریك و سیس دەزانێت..

ئەز هەتگەه و شەهنشین و ئەیوان	**لێ بونە حەصارو حەبس و زیندان**
هندی وەکو شەربەت و طەعام بو	**گۆیا کو ل وی هەمی حەرام بو**
جانێ نەدکر چو خواب و راحەت	**جیسمێ نە ددی چو تاب و تاقەت**
ئەو ڕەنگە ضەعیف و ژار بو بو	**گۆیا کو ب جیسمێ طایێ موبو**
ئەو مو گەڕی یا ژزەعفەرانی	**تەشبیه ب ڕەنگ و ڕوییێ (خانی)**

(مەم و زین- هەژار، ل١٥٢)

لەشیعردا، بەشێوەیەکی لەبارو گونجاو مامەڵە لەگەڵ وەرزەکانیساڵدا کراوە.. بەهار بەهەرەتی گەنجیو، هاوین بەپێگەیشتن و، پایز بەپیریو داتەپین و، زستان بەخۆ گرمۆڵە کردن و چوونە ناو قاوغی سڕبوون، چوێندراوە. خانی، وەك شاعیرێکی لێزان، مامەڵەی دەگەڵ هەردوو وەرزی (بەهار و پایز) کردووە، کە هەردووکیان دژ بەیەك و تەریین و لەهیچ هەوارێکدا بەیەك ناگەن.

کاتێك کە مەم لەبەندێتی دا دەناڵێنیو ئاه و حەسرەتی زیندان هەڵدەکێشێ، (زین)یش وەك عاشقێکی سەر ڕاست و سەراسیمە، هەواڵی دەپرسێ، کلّپەو سۆزی

ئەڤینی خۆی بۆ دەردەبڕێت. (زین) لەگەڵ جەسەدو گیانی خۆی دێتە دوان و پێیان دەڵێ: توخوا بڕۆنە زیندان و هەواڵی (مەم) بپرسن و بزانن، ئایا لەمن زویرە، یان هەر دۆستە جانی بەجانییەکەی جارانە؟! بزانن، وەرزی باغی مەم هەر بەهارە، یا نەخۆ پایز لێیداوەو تووشی گەڵا ڕێزان بووە؟! خانی وەك سنعەتکارێکی دەست ڕەنگین، توانیوویەتی وشەو ڕەمزەکان، بەشێوەیەکی گونجاو لەبۆتەی ئەم چەند دێرە شیعرەدا، تەوزیف بکات:

هون هەردو هەرن مەمێ ببینن — لێ یەك خەبەرێ ژ بۆمە بینن
ئەی دل توکو لێ دکی سەلامێ — زوبینەڤە بۆ مەڕا پەیامێ
کانێ ب چحالە ئەو گرفتار — دانین چخەیالە ئەو دل ئەفگار
کانێ لەمە ئاشە یانە زیزە — باغێ وی بوهارە یا پەییزە؟!

(مەم و زین- هەژار، ل١٥٤)

لەشوێنێکی تردا، زین خۆزگە دەخوازێ کەمیر غەزەب لەویش بگرێو بیئاخنیتە کونجی زیندان، چونکە لای ئەو، کۆشك و حەرەم سەرا، بەندیخانەو زیندان، بەهەشتە!! چونکە، بە (مەم)ی خۆشەویستی دەگات و ئەگەر ژینێکی کورتیش بەسەر بەرن، مردن هەقە چونکە بە بەختەوەری دەمرن.

خانی لەم شیعرەدا، دوو حاڵەتی دژ بەیەکی دروست کردووە، ژینی سەر دونیایێ بەبێ بەختەوەری یەکسانە بەدۆزەخ.

بەختەوەر بوون + قەناعەت + زیندان= بەهەشت- کەواتە، بەهەشتی زین، کاتێك بەهەشتە کە لەگەڵ مەم دا بێت- ئەوەتانێ لەتاو ئەڤینێکی پاك و ئەزەلییانە، هەموو کۆت و پێوەندێکی کۆمەڵایەتی دەپچڕێنیو، یەك بەدەنگی هاوار دەکات و دەڵێ:

ئەیوان ل مە بوویـــە دارێ میحنەت　　زیندان ب مەبوویە باغێ جەننەت
خـــوە زیا کو ل من غەضەب کرا میر　　مانەندێ مەمێ ب غولل و زنجیر
ئـــەز ژی بشـــــەهاندما وی چاڵێ　　ڕۆژەك ڤەکەتان ل مـــن ژ سالێ
جـارەك بـدیا مــــن ئەو گرفتار　　دەرمـــان بکرا مـن ئەو بریندار
عومرێ من ئەگەرچی یەك ڕەمەق بو　　حەققـــا کو مرن ژ بۆمە حەق بو

(مەم و زین- هەژار، ل١٥٤)

شاعیرانی کلاسیك جەنگ و ئاشووب و شەڕیان بەئاش (ئاسیاو) چواندووە. ئـەو لەبری دانەوێڵەو گەنم و جۆ سەری مرۆڤ دەهاڕێ.. کەواتە جەنگ و ئاشووب یەکسانە بەئاش.. کەللە سەری مرۆڤ یەکسانە بە دانەوێڵە. خانی لەلێکچواندنی ئەو دووەێنە زینـدووە، سـەرکەوتنی بەدەسـت هێنـاوەو، توانیوویـەتی قەناعـەت بەڕاسـتی بۆچوونەکانی لای کەسی دووەم دروست بکات. لەم حاڵەتەدا، دەتوانین بڵێین، (ئـەو شاعیرانەی کە هەر تەنها بۆ خودی خۆیان، مامەڵە لەگەڵ وێنەدا دەکەن، ناتوانن ئیقناعمان بکەن، چونکە لۆژیکی بیرییان تێدا نییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، دەتوانن کار لەهۆکارەکانی بەرەو ئیقناع بوون بکەن).[1].

کاتێك کە (مەم) لەزیندان دایە، (تاجدین)ی بـرادەری لـەبرا زیـاتری، خـەڵك کۆدەکاتەوەو هانیان دەدات، کەتێکڕا بچنە لای میرو بەئاشتی داوای بەردانی (مەم) بکەن... خۆ ئەگەر، داواکەی جێبەجێ نەکردن، ئەوا جەنگێك بەرپا بکەن لەنموونەی ئاش بێت، لەجیاتی دانەوێڵە کەللەسەر بهاڕێت.

١ -فن الشعر، د.إحسان عباس، ص٢٣١.

میر ئەر ژویرا بکەت تەعەحصوب　　رابت ل مە ئەو بکەت تەغەللوب
ئاشــی ئەجـــەلێ وسا بگێڕین　　تەشبیهێ حەبان سەران بهێڕین

(مەم و زین- هەژار، ل١٥٦)

(تاجدین)، بەهۆی قاصد بەمیر دەڵــێ، ســاڵێکی تــەواوە بــێ ســوچ و گونــاه، (مەم)ت زیندانی کردووە.. تاوانی (مەم) هەر ئەوەندەیە کە عاشقە، دیــارە نــازانی عاشــقان لەپلــەی پادشــان!! جاچــۆن دەبێــت تــۆ حــوکمی پادشــایان بکــەیت و چارەنووسییان بەم دەردە ببەیت؟! جاران ئێمە چوار برا بــووین... بــۆ تــۆ ببووینــە دیوارێکی سێ ڕیزی پتەوی لەشکان نەهاتوو... خۆشیو بەختەوەری تۆ لەم بنەوانەوە سەرچاوەی دەگرت.

لێکچواندنی دیواری سێ ڕیز، بەپشت و پەنا هێز، یان عاشق بەپادشاه، خــۆی لەخۆیدا، وێنەیەکی شیعریی سەرکەوتووە، نەك هەر بــۆ ئــەوێ ڕۆژێ، بــەڵکو بــۆ ڕۆژگاری ئەمڕۆشمان گوڕو تینی جارانی هەرماوە

مەم گەرچی کــو زێدە پڕ گوناهە　　لێ عاشـــــقە، عیشق پادشاهە
حوکمێ تـــو مەکە ل پادشاهان　　ظولمێ تـــو مەکە ل بێ گوناهان
ئەم هێڤی دکەن مەمێ ڕەهاکەت　　دەردێ د دلێ مەمـــێ دەواکـــەت
ئـــــەم چا برانە: چار دیوار　　ئەرکانێ سەعادەتا وی هەر چار

(مەم و زین- هەژار، ل١٥٩)

کاتێك کە (مەم) گیان لەدەست دەدات و بۆ دواجار چاوەکانی لێکــدەنێ، زینــی خۆشەویستی هێندە بەتاوسۆز بۆی دەگری، مەگەر هەر خانی بلیمەت بتوانێت ئەم دیمەنە وەسف بکات.. دیمەنێکی وای لەچەندان وێنەی ڕەنگــاو ڕەنــگ خولقانــدووە، مەگەر هەر شایانی قەڵەمی دەست و پەنجەی خــانی بێــت.. زیــن، لەســەر گــۆڕی

خۆشەویستە بەئاکام نەگەیشتووەکەی وەك داری سەروو سێبەری کردو دایە هاڕژنی گریان.. دادو فیغانی، لەناڵە ناڵی هەوری نیسان دەچوو.. فرمێسکەکانی، لەتاوە بارانی نێرینەی بەهار کەخاکی سەر گۆڕی مەمی تێر ئاو دەکرد... ئەو فرمێسکە گەش و ڕوونانەی کە لەدانە مرواری دەچوون، هەر دانەیەکی هێندە درشت بوون، دەبوون بە دە دانە..

لەمبارەیەوە، خانی وێنەکان دەکاتە زنجیرێکی ڕێزبەندو دەڵێ:

زین هات و ب قامەتا صنەوبەر — بو سەرو، ل سەر وی سایە گوستەر
بێ پەردە میثالێ نەی دنالی — هێستر دەوەرین، عەلەتنەوالی
عەینی تە دگۆ دفەصلێ نیسان — دەریا ڕژیا ژ عەورێ دیسان
باران کو ل توربەیێ دباری — هەر دانە دبونە دەه مرواری

(مەم و زین- هەژار، ل١٨٩)

پاش بەئاکام نەگەیشتن، ئەم دوو ئەڤیندارە لەسەر دونیایی پڕ لەئاشووب، لەسەر گۆڕەکانیان دوو دارسنۆبەری بەرزو باریك ڕوان، بەڵام لەوێشدا، (بەکری مەرگەوەڕ) لێیان نەگەڕا بەئاسوودەیی دەست لەملی یەکتر بکەن و قەد لەقەدی یەکتر بئاڵێنن، بەڵکو، بووە دڕکێك لەنێوان هەردوولایان و، بەقەد هەردووکیان باڵای کرد... خانی شاعیر، سوودی لەم وێنە باوەی کەلەپووری کوردی وەرگرتووەو، دووبارە لەم شیعرەدا تەوزیفی کردووە کە دەڵێ:

یەعنی کو ل سەر مەمێ و زینێ — شین بوو ژ زیراعەتا ئەڤینێ
رسکین دو عەدەد نیهالێ سەرکەش — ڕابون ب هەوا وە هەردو سەرخوەش
یەك سەروێ سەهی یو، یەك صنەوبەر — سەر سەبزو لەتیف و سایە گوستەر
وان دەست دگەردنێ دیەکرا — قەددا خوە درێژ کرن ب یەك ڕا

شین بو ژ ئەوی بەری ژخێریٚ　　　دارەك ل قیافەتـــا كنێریٚ
ئـــەو دار ژ ڕاحەتیٚ بەری بو　　　مانەندیٚ خودانی ب ستری بو.

(مەم و زین- هەژار، ل١٩٥)

خانی، پاش ئەوەی لەنووسـینی ئـەم شـاكارە دەبێتـەوەو هـەقی تـەواوی خـۆی پێدەدات‌و ڕوو لەقەڵەمەكەی خۆی دەكات و دەڵیٚ: چیتر درێژ دادڕی مەكە، چونكە هەر شتێك كە لەپێویست زیاد بوو، تام و بۆی نامێنێت.. ئەو پیٚی وایە، قسەو وشە ئەگەر لەسنووری خۆی دەرچوو، با گەوهەریش بێت، نرخ و بەهای خۆی وون دەكات. شاعیر پەیڤ و گوفتاری بەدوڕو زێـڕو گەوهــەر چـواندووە، ئەگــەر زۆر بــوو، ئــەوا لەبەهایان دادەشكێنیٚ:

هەر چەندی كەلام شبهیٚ دوڕ بت　　　بیٚ قەدر دبت، دەما كو پڕ بت
نابینـــی ب قیمـەتن جەواهیر　　　لـــەوڕاكــو دهندكن، دنادیر

(مەم و زین- هەژار، ل٢١٤)

دوماهی

دوای ئەوەی كەزۆر بەكورتی باسی سەرهەڵدانی ئەم قوتابخانە شیعرییەمان كرد، كەخانی یەكێك بووە لەفەقێیە بلیمەتەكانی... دواتـریش باســی وێنــەی شـیعریی‌و ڕەنگدانەوەی لای خانی.. دەمێنێتەوە سەر ئەوەی بلێم، كە ئەو باسەی من، وەك سەرە قەڵەمێك وایە، بۆچوونە ناو بابەتێكی زل و فراوانی پڕ بەها.. ئەم لایەنەش –وێنەی هونەری یان شیعریی-، شاعیر خۆی نەبێت، كەس ناتوانێت ڕاڤەی تەواوی بكات... ئێمە، بەبیرو بۆچوونی خۆمان و، پشت بەستن بەچەندان سەرچاوەی پەیوەندیدار بەم مەسەلەیەوە -(سەرەڕای كەم شارەزاییمان لەو دیالێكتەی، كـە خـانی شـیعرەكانی

پێنووسیووه) - هەوڵماندا‌وه، شتێکی لێ هەڵکرێنین و شتێك بەشتێك بکەین.. زۆر شتیش هەبووه، باشی تێگەیشتووم، بەلاّم نەمتوانییوه گوزارشتی لێ بکەم و، بەزمانی قەڵەم بیانخەمە سەر کاغەز، چونکە لەزووەکەوه، مامۆستای سروشت و جوانی پەرست، (گۆران)ی بلیمەت گوتوویەتی:

هەرچەن ئەکەم ئەو خەیاڵەی پێی مەستم
بۆم ناخرێتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستم
لێکدانەوەی دەروون، قسەی زمانم
بۆچی وەها دوورن لەیەك؟ نازانم!
ئەمویست دەروون بکرایەوە وەك تۆمار
دەرکەوتایە دنیای جوانتر لەبەهار.[1]

سەرچاوەکان:

١-أرشيبالد مكليش، الشعر والتجربة، ترجمة، سلمى الخضراء الجيوسي، بلا.
٢-د.إحسان عباس: فن الشعر، الطبعة الثالثة، بيروت، لبنان، بلا.
٣-د.أميره حلمي: فلسفة الجمال، الموسوعة الصغيرة، بغداد، بلا.
٤-پەروێزی جیهانی، مەم و زین. ناوەندی إنتشاراتی صلاح الدین ئەیوبی، سنە، چاپی، یەکەم، ١٩٨٨.
٥-جبرا إبراهيم: الاسطورة والرمز، ترجمة، بغداد، ١٩٧٣.
٦-رەفیق سابیر، بەرەو مێژوو، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٢.
٧-سادق بهاءالدین ئامێدی: هۆزانڤانێت کورد، چاپا یەکێ، بەغدا، ١٩٨٠.

١- دیوانی گۆران، ئامادەکردنی محمدی مەلا کەریم، ل١٢١.

٨-عەلی فەتاح دزەیی، مەمی ئالان ناساندن و لێکۆڵینەوە، نووسەری کورد، ژمارە (٣)، خولی سێیەم، تشرینی یەکەم ١٩٨٥.
٩-د.على البطل: الصورة في الشعر العربي حتى آخر القرن الثاني الهجري دراسة في أصولها وتطورها، الطبعة الثانية، ١٩٨١.
١٠-د.عدنان خالد عبدالله، النقد التطبيقى التحليلي، (الطبعة الاولي، بغداد) ١٩٨٦.
١١-د.عزالدين مصطفى رسول: أحمدي خاني شاعراً ومفكراً وفيلسوفا ومتصوفا، بغداد، ١٩٧٩.
١٢-د.عزالدين اسماعيل: الشعر العربي المعاصر- القضايا وظوهره الفنية والمعنوية، بيروت، الطبعة الثالثه، بلا.
١٣-كاکەی فەلاح، وێنەی شیعری چییە؟!، کاروان، ژمارە (٤٩)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٢.
١٤-کەریم شارەزا: سەرهەڵدانی شیعری سیاسی کوردی لەنێوانی خانیو حاجی قادری کۆیىدا، نووسەری کورد، خوولی دووەم، ژمارە (٩)، تشرینی دووەمی ١٩٨٢.
١٥-مامۆستای کورد، ژمارە (١١-١٢)، هاوینی ١٩٩١، سوید.
١٦-د.محمد غنمي هلال، النقد الأدبي الحديث، القاهرة، بلا.
١٧-محمد مستجير مصطفى: الواقعية الأشتراكية في الأدب والفن، ترجمة، الطبعة الاولى، القاهرة، مارس ١٩٧٦.
١٨-د.محمد يونس: الكلاسيكيون الروس والأدب العربي، بغداد، ١٩٨٥.
١٩-محەمەدی مەلا کەریم: سەرجەمی بەرهەمی گۆران -دیوانی گۆران-، بەغدا، ١٩٨٠.

٢٠-موحسين ئاوارە: ڕەنگدانەوەی وێنەیی لەشیعری نوێی کوردیدا، ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (٧٥)، ١٩٧٩.
٢١-محسن أطيمش: ديد الملاك- دراسة نقدية للظـواهر الفنيــة في الـشعر العراقــي المعاصر، بغداد، ١٩٨٢.
٢٢-موحسين ئەحمەد عومەر: سەرچاوەکانی فیلۆلۆژی گـرینگ دەربـارەی زمـانی کوردی، کاروان، خوولی ڕاپەڕین، ژمارە (٨)، ساڵی ١٩٩٣.
٢٣-مالكم براد بردي: الحداثه، ترجمة: مؤيد حسن فوزي، بغداد، ١٩٧٨.
٢٤-مەحمود زامدار: لەبانیژەی شیعرەوە، بەغدا، ١٩٨١.
٢٥-نازك الملائكة: ماهية الشعر عند نازك الملائكة، جريدة (الثورة)، ٦/٣/١٩٩٠.
٢٦-هەژار موکریانی: مەم و زین، پاریس، ١٩٨٩.